

Milan Šup

Řezníci a uzenáři v Polné

V Čechách docházelo k většímu rozmachu řemesel a cechů od 13. století. V Polné to bylo o století později. Zastavme se tentokrát u řeznického a uzenářského řemesla, které se po staletí těšilo přízni obyvatel města. S první, pro řezníky významnou zmínkou se setkáme v roce 1365, kdy majitel panství Ješek z Pirkštejna zřídil a povolil řezníkům provozovat deset masných krámů na nynějším Sezimově náměstí, „*aby docela volně podle své chuti a vůle majetníci jejich s nimi nakládati mohli.*“ Řezníci v Polné měli nejstarší zachovanou listinu psanou jazykem latinským. Výsadní list byl datován na den slavnosti letnic roku 1365. Samozřejmě stanovil i určité odvody do vrchnostenského důchodu. O dvě století později v roce 1590 dal Adam z Hradce, pán na Polné, řeznickému cechu artikule a počet masných krámů rozmnožil na čtrnáct a stanovil další privilegia pro řezníky. V roce 1608 tato privilegia a doplňky potvrdil Jan Žejdlíc ze Šenfeldu; listina obsahovala 18 artikulů. V roce 1710 Walter kníže z Ditrichštejna všechny výsady řeznickému cechu opět potvrdil. Vyměnil jim dosavadní „ourok“ v naturáliích. Místo jehňat a loje platili vrchnosti 161 zlatých ročně. Stejně podmínky stanovil řezníkům zvláštním listem německy psaným Karel kníže z Ditrichštejna.

Poplatek do vrchnostenského důchodu platili řezníci až do roku 1844, protože v té době přestali pást dobytek na panských polích. Více informací o cechovním životě řezníků do zániku cechovního zřízení se v historických dokumentech v Polné nenachází. Protokolní knihy řeznického cechu byly zničeny. Masné krámy stály na Sezimově náměstí od roku 1365. Známa je jejich podoba z druhé poloviny 19. století. Byla to dřevěná stavba s kamennou podezdívkou, 30 m dlouhá, 11 m široká, po délce rozdělená průchodem. Na každé straně bylo osm krámků, na konci přilehlé stavení s místností a šatnou pro prodejce. K jejich zrušení došlo v roce 1867; město v tom roce koupilo masné krámy od řezníků za 1000 zlatých. V roce 1871 byla již poměrně zchátralá stavba zbořena, materiál rozprodán a náměstí upraveno.

Řezníci a později uzenáři byli podle údajů v historických dokumentech vždy početně zastoupeni mezi místními řemeslníky a živnostníky. Podle Berní ruly čáslavské (1653–1656) bylo v Polné 14 řezníků. Tereziánský

katastr uvádí k roku 1757 rovněž 14 řezníků. O století později, v roce 1843, bylo ve městě 9 řezníků. Od roku 1883 byli řezníci a uzenáři na základě zákona č. 39 ř. z. z 15. března 1883 povinně členy *Společenstva živností potravních v Polné*, které mělo v roce 1897 58 členů a místopředsedou byl řezník Rudolf Vítek. V publikaci Františka Pojmona *Polná...* je již jmenovitě uvedeno 11 řezníků a uzenářů: Aufrecht Leopold, Basch Samuel, Korotvička Jan, Lang Antonín, Procházka Emanuel, Rosendorfský Jan, Stražil Tomáš, Vítek Jan, Vítek Karel, Vítek Rudolf a Vlach Jan.

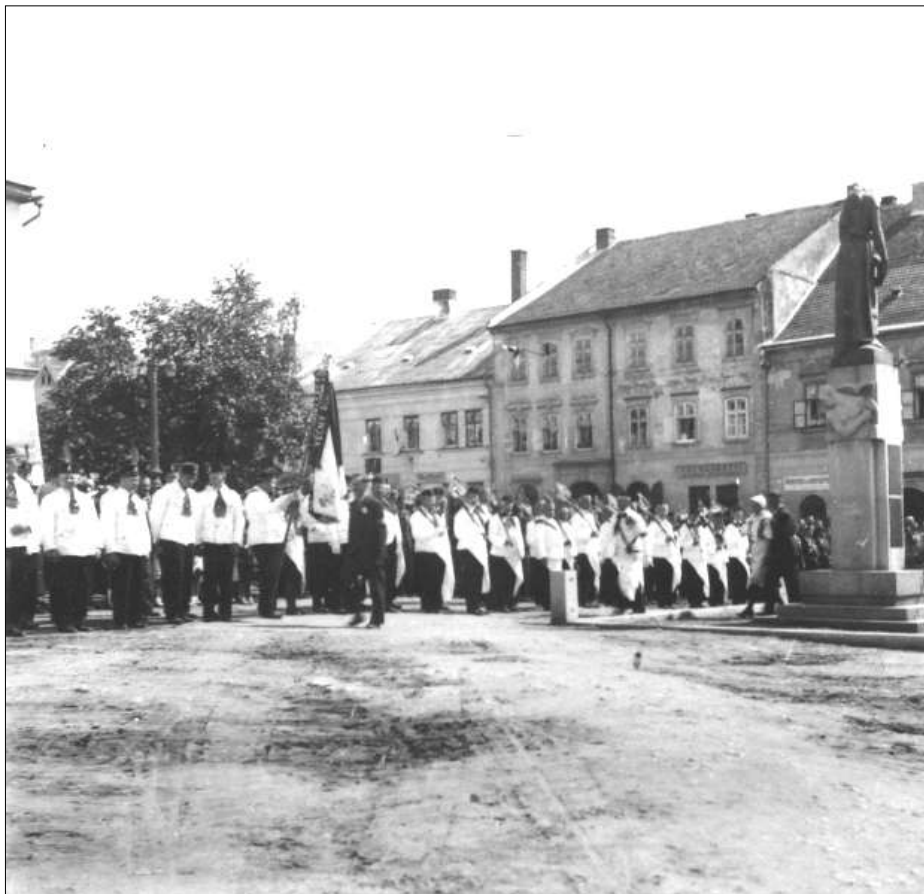
V 19. století se zásadně změnil způsob prodeje masa. V minulosti se maso v masných krámech ještě nevážilo. Prodávalo se na kusy, bochy, šroty až do konce 19. století, kdy se v obchodech s masem objevily první váhy.

Na přelomu 19. a 20. století některá řeznictví zanikla, jako živnost L. Aufrechta a S. Basche – z příčiny uvedené v další části. V roce 1902 bylo ve městě 12 řezníků: Fiala Josef, Korotvička Jan, Krška Jan, Stražil Tomáš, Vítek Jan, Vlach Jan; společně s řeznictvím i uzenářství provozovali Brabec Bedřich, Lang Antonín, Rosendorfský Jan a Vítkové – František, Karel a Rudolf. Z výše uvedeného vyplývá, že nejčastěji se u tohoto řemesla setkáváme se jmény Vítek a Vlach. V obcích polenského regionu působil v té době pouze řezník Leopold Basch v Nížkově. Obchodováním s koňským masem se na přelomu století zabýval Jan Chalupa a později řezník Sedlák. V roce 1935 bylo ve městě 10 obchodů s masem a uzeninami. Obchody byly v té době, tak jako i u jiných řemesel a živností, v přízemí obytných domů, které řezníci zpravidla vlastnili. Nedostatkem řezníků a uzenářů město tehdy netrpělo. Polenští měli velkou možnost zvolit si řezníka či uzenáře podle vzdálenosti od bydliště a zejména podle chuti a kvality nabízeného sortimentu masných výrobků v jeho obchodě.

Vydejme se na procházku po místních řeznictvích a uzenářstvích v posledním předválečném roce 1938. Nejhorší léta hospodářské krize třicátých let minulého století měla Polná za sebou a na „kus flákoty“, jak se masu lidově říkalo, se nějaká ta koruna na nedělní oběd již i v chudších rodinách našla.

Obyvatelům městské čtvrti Zápeklí sloužil obchod řezníka Jiřího Vlacha u silnice vedoucí na dolní Zápeklí. Na Sezimově náměstí měl řeznictví a uzenářství Alfons Vítek, kterému se říkalo „Ála“ Vítek a jehož obchod byl znám pod názvem „Na Schůdkách“ – ty jsou tam u domu dodnes. Obchod

byl vybaven moderní lednicí a maso bylo vždy řádně ošetřeno. Za pultem pomáhala jeho paní. Specialitou „Álý“ Vítka byl vynikající Krakovský salám, který si bylo možné koupit čerstvý – z udírny. V navazující Třebízského ulici bylo zavedené řeznictví a uzenářství Třeských, sousedící s do dnes fungující restaurací Parlament. (V revolučních květnových dnech roku 1945 podělil pan Třeský několik skautů kousky salámu, samozřejmě bez potravinových lístků. Chutnal výborně a na další salám bez přidělových lístků jsme si museli pak ještě osm let počkat.)

Polenští řezníci při odhalování pomníku padlým v roce 1929

Řeznictví Josefa Langa (později Jiřího Vlacha) na dolním Zápeklí (ulice Resslerova), pohlednice 1910

Na Husově náměstí lákalo občany pět řeznictví a uzenářství. V Bakalářském domě měl malou prodejnu řezník Antonín Lang. Do krámu se vcházelo z průjezdu domu. V sousedství radnice provozoval prodej masa pan Mrňák, který prodával vynikající škvarky. Pravidelnými zákazníky byli zaměstnanci pivovaru. Posílali si pro ně ke svačině. Kornout vonících čerstvých škvarků, kus chleba od místního pekaře a hlt chutného polenského piva k tomu. Nemáte chuť? Dalšího řezníka Karla Vítka, zvaného Hulán, nemůžeme minout skoro ve vedlejším domě. Majitel domu s právem várečným dbal jako představitel várečanů, aby bránu pivovaru opouštělo jen kvalitní pivo. V protilehlém rohu rynku zvalo místní labužníky řeznictví a uzenářství Emanuela Procházky se známým sloganem: *Uzenářství vzorné, naleznete v Polné. Je jím, věřte, bez nadsázky, závod Emanuela Procházky, Polná, Husovo nám. čp. 32.* Jeho uzenářské výrobky byly kvalitní, vyhlášené v širokém okolí. Šunku a párky dodával po celá léta i do Prahy. Občané Německého, dnes Havlíčkova, Brodu si je mohli koupit v jeho prodejně nedaleko nádraží. Vedle obchodu na polenském Husově náměstí, kde se říkalo „V Teplém rohu“, byla malá vinárnička, kde nabízel šunku, párky ve

střívků a takzvaný nářez s dvojkou dobrého vína na zapití. Chuť párku, na který mě občas pozval za odměnu děda, je nezapomenutelná. Bývalí mladí muži zase nemohli zapomenout na krásnou, červovlasou prodavačku za pultem řeznictví. Po roce 1950 byl zde otevřen nucený výsek masa – „nucák“, kde prodával maso řezník Stanislav Vlach a po něm, od roku 1973, Jaroslav Neubauer. Pátým řezníkem na Husově náměstí byl od druhé poloviny 20. let minulého století Josef Kubíček, výborný uzenář, jehož specialitou byl suchý salám a později uzené makrely, které dodával do obchodů ještě v 80. letech, již jako letitý důchodce. Obchod s masem a uzeninami je umístěn v jeho domě dodnes. Po znárodnění v roce 1948 byla v domě prodejna národního podniku Masna, kde se během 40 let vystřídalo mnoho vedoucích. Zákazníci zde zažili každoroční prodej vánočních kaprů, v čase mysliveckých honů celkem v dostatečné nabídce také zajíce a bažanty (v době, kdy nebyla tato zvěř v přírodě ještě vzácností), ale také polo-prázdné regály v období nedostatkového zásobování – v padesátých a počátkem šedesátých let.

Josef Kubíček s manželkou při stánkovém prodeji párků na Husově náměstí
(r. 1963, při oslavách 100. výročí velkého ohně; archiv KZHP)

Polenští po celou dobu chodili nejvíce nakupovat maso a uzeniny právě sem – „ke Kubíčkům“ na rynek. Josef Kubíček, v polenské mluvě známý

jako Pepek, oslavil v roce 2007 stoleté narozeniny a zemřel v roce 2008. Nebyl to vegetarián a o zdravé výživě uzenáře můžeme spekulovat; přesto se dožil 101 let.

V Horní bráně měl obchod řezník pan Toman, kterého Polenští vídali jako jezdce na koni v čele tzv. Selské jízdy. Na začátku Palackého ulice bylo malé řeznictví Stanislava Vlacha. Naše putování ukončíme ve Varhánkově ulici, dojdeme až na tržiště ke „šlachtě“ – městským jatkám. Dnes jsou v této lokalitě, dříve lidově nazývané „Na Šlachtě“ (z německého Schlachthaus), soukromá jatka a garáže pro obyvatele města.

Živnostenské podnikání v oboru řezník a uzenář v první polovině 20. století nepříznivě ovlivnily dvě světové války, hospodářská krize ve třicátých letech a po roce 1948 znárodnění malých živností.

Za obou světových válek podléhala řeznictví státnímu dozoru. Zákonem byly stanoveny bezmasé dny, kdy se masné výrobky nesměly kupovat a konzumovat. V roce 1918 byly vyhlášeny bezmasými dny pondělí, středa a pátek. Po okupaci nacistickým Německem v roce 1939 byl v Protektorátu Čechy a Morava bezmasým dnem pátek. Během šestileté okupace byly masné výrobky na přiděl ve formě potravinových lístků. Týdenní limit činil pro děti od šesti let 250 g, od 6 do 14 let 500 g, pro těžce pracující 1000 g a pro velmi těžce pracující 1200 g. Neutěšená situace v zásobování masem přetrvávala i po skončení válek. V lednu roku 1919 propukla v Polně hladová bouře, kdy se občané snažili zabránit vývozu 211 kg masa a slaniny mimo Polnou. Příčinou nespokojenosti obyvatel města byl velký nedostatek potravin a jejich drahota. Plenění obchodů občany mimo jiné postihlo i řezníky – Emanuela Procházku a Antonína Langa. Také po skončení druhé světové války přetrvával přidělový systém potravin včetně masných výrobků až do roku 1953. Prodej masa na lístky byl v tom roce sice zrušen, ale nedostatek masa a masných výrobků na trhu přetrvával až do počátku šedesátých let. Na neuspokojivé zásobování masem koncem padesátých a počátkem šedesátých let vzpomíná Jan Prchal, ročník 1950: *„To jsem již chodil do druhé třídy a moje sestra o dva ročníky výše, když jednoho z nás maminka po jistou dobu celkem pravidelně vždy v pátek ráno v pět hodin budila. To proto, abychom měli maso na nedělní oběd. Na omluvu maminky musím dodat, že sama ve frontě stát nemohla, neb byla těžce nemocná na nohy. Řeznictví (prodejna n. p. Masna), kde působil pan Josef Kubíček, dostávalo od státních organizací tehdy jen určitý přiděl*

vepřového či hovězího masa, a kdo si včas nevystál frontu, měl v neděli k obědu jen knedlíky se zelím nebo krupičnou kaší. (Maso sice již nebylo na přidělové lístky, ale mladý komunistický stát nebyl po deseti letech od Vítězného února 1948 ještě stále schopen pokrýt potřeby svých obyvatel.) Bydleli jsme v domě čp. 24 na Husově náměstí a prodejna s masem byla umístěna v domě čp. 30. Když připadlo to které ráno ono důležité posláni – zajistit pro rodinu kousek masa – na mě, byl jsem tedy v tento den časně vzbuzen, rychle jsem se nasnídal a pospíchal jsem k Masně. Tam již zpravidla stálo několik lidí. Raději bych ovšem spal, ale matka trvala na svém, alespoň jednou týdně připravit masitý oběd, aby se nám šklubanky, lívance nebo brambory "našlupkato" nepřejedly. Často stály dvě a půl hodiny trávající frontu (prodejnu otevírali o půl osmé) i jiné děti "z ulice", a tak jsem si mezi šeptem remcajícími dospělými nepřipadal jako blbeček. Asi tak o půl sedmé jsme se se sestrou střídali. Když přišla a stoupla si na místo, které jsem tam přes hodinu vystál, byla tam již pořádná fronta. Já jsem si pak ještě doma, než jsem šel do školy, hodinku přispal. Nedávno jsem objevil na internetových stránkách dvě starší fotografie z padesátých let, připomínající, jak "dobře" jsme se za bolševika měli. Na jednom snímku byl zachycen interiér prodejny Maso-Uzeniny neznámo kde (dle nápisů ale v tehdejší ČSR) zející prázdnotou; pouze na jednom z četných háků na zdi visela polovina šišky salámu. Druhý záběr neznámého autora představoval dlouhou frontu přibližně padesáti lidí před toutéž prodejnou. Při shlednutí těchto dokumentů jsem si vybavil tehdejší atmosféru. Ale brzké vstávání prý člověku neškodí (ranní ptáče dál doskáče) a bezmasé potraviny jsou prý také zdravé. Tak tedy moji vzpomínku z dnešního pohledu přijměte jen jako nepodstatný doplněk tohoto článku.“

Každé výrazné omezení v zásobování masem bylo pro menší živnosti likvidační. K likvidaci židovských obchodníků s masnými výrobky přispěly zase antisemitské nálady některých občanů po roce 1899.

V seznamu řezníků v roce 1898 jsou mimo jiné uváděni Leopold Aufrecht a Samuel Basch – židovští řezníci. Pro Židy při zabíjení zvířat platila speciální pravidla. Proříznutí hrdla zvířete jedním řezem s pomocí košerovacího nože; krev pak musela být kompletně oddělena od těla. Úprava masa byla prováděna na košerovací desce. Porážka zvířat židovskými řezníky byla prováděna pod dohledem rabína. Počátkem 20. století se v seznamu řezníků k roku 1902 se jmény židovských řezníků již nesetkáme.

Takzvaná Hilsneriáda byla příčinou odchodu více jak poloviny obyvatel ghetta z Polné po roce 1899. S pojmem košerování má Polná smutné zkušenosti právě z tohoto období. Konstatování četnického strážmistra Josefa Klenovce při nálezů zavražděné Anežky Hružové v roce 1899 v lese Březina „*Vždyť ona je podříznutá jako dobytče*“, k čemuž někdo z davu vykřikl osudná slova „*Je podkošerována*“, bylo signálem k nesmyslnému podezření na rituální vraždu.

V roce 1897, kdy ve městě působilo jedenáct řezníků, byl realizován záměr zastupitelů města na vybudování jatek. Stavba areálu městských jatek a tržnice s mostní váhou v místech tzv. Apatykářovy zahrady si vyžádala částku 11 tisíc zlatých. Dne 29. června roku 1897 byla jatka po slavnostním průvodu, za účasti mnoha krojovaných řezníků, vysvěcena a předána do užívání. V sousedství jatek existovalo tržiště pro konání dobytčích trhů

(od roku 1886 se zde konalo 12 trhů ročně na hovězí dobytek). Cesta dobytčete od jeho prodeje řezníkovi na porážku do jatek byla krátká. Vybudováním městských jatek se nepochybně zlepšila i hygiena porážek zvířat prováděná jednotlivými řezníky ve chlévech. U jatek se můžeme pozastavit nad problematikou potřebného zdroje vody. Nedaleký městský vodovod byl vybudován v roce 1905. Jatkám musela do té doby stačit jejich studna nebo voda z potůčku vytékajícího z Varhánkova rybníku. V době zahájení provozu jatek nebyla ve městě zavedena ani elektřina potřebná pro chladírny, které se musely spokojit s ledem z místních rybníků. Zdravotní dohled na porážku zvířat měli místní zvěrolékaři; počátkem století to

Cech polenských řezníků (foto z 30. let)

byl Adolf Flešner a později MVDr. František Bém. Jatka měla zařízení pro sanitární porážku nemocných a zraněných zvířat. Po roce 1945 přešla všechna jatka v republice do správy měst a administrativně byla řízena Svazem pro dobytek, maso a ryby.

Polenští řezníci se ke svému cechu vždy hrdě hlásili. Na dobových fotografiích se s nimi setkáme v každém průvodu procházejícím při různých občanských i církevních oslavách městem v jejich tradičním kroji. Byli oděni do bílé kytlice neboli krátké suknice spojené s rukávy, zdobené límcem a v pase přepásané. Bílá zástěra byla na levém boku uvázána na uzel. K tomu černé kalhoty a na hlavě čapka. Nedílnou součástí oděvu byla imitace řeznické sekery – širočiny. Kroj nosili i učni řeznického řemesla. Nejen slavnostní, ale i pracovní stejnokroje měli řezníci. S početně patrně největším shromážděním řezníků v krojích se setkáme na fotografii pořízené při příležitosti slavnostního otevření městských jatek v Polné v roce 1897.

Od 15. století měli čeští řezníci ve znaku dvouocasého lva s korunou na hlavě; od 16. století drží lev mezi tlapami řeznickou sekeru. Stříbrného lva v červeném poli získali již v roce 1310 od Jana Lucemburského za obranu Prahy proti korutanským vojskům. Obdrželi rovněž různé výsady a privilegia, která byla řeznickému cechu i dalšími panovníky potvrzována až do zániku cechovních zřízení v roce 1859, kdy byl vydán živnostenský řád.

Řeznické řemeslo vyžadovalo vždy fyzicky zdatné muže. Porážka zvířat byla v minulosti namáhavá. V době, kdy neexistovaly omračovací prostředky, které známe dnes, omráčil řezník dobytče úderem těžké sekery doprostřed jeho čela, a pak je podřízl. V minulosti se poráželo, jak již bylo výše řečeno, ve chlévech řezníků, někdy i hospodářů – majitelů zvířat. První jatka vznikala v Čechách tak, jako v Polné, až v 19. století. Jejich vybavení bylo, ve srovnání s dnešním, primitivní. Práce řezníků při dřívějším způsobu porážek byla také nebezpečná, stejně jako jejich práce s různými sekerami, noži a dalšími nástroji, potřebnými ke zpracování masa.

Řezníci ke své ochraně uctívali, na rozdíl od jiných řemesel, hned několik patronů, kterými byli svatý Antonín Veliký, svatý Lukáš, Matěj, Bartoloměj, Jakub. V procesu znárodnění po roce 1948 patroni žádného řezníka neochránili.

Při nahlédnutí do historie řeznického řemesla nelze opominout symbolického řeznického psa. Vyznačoval se klidnou povahou a mohutnou tělesnou stavbou. Oblíbenou rasou byla Bordeaux dog a nebo pes Bernský. Byl za-

přahán do menších řeznických vozíků sloužících k přepravě masa. Polenští pamětníci si při tomto čtení některého z řeznických psů možná vybaví.

Půjdeme-li ještě dále do historie, musíme zmínit další významnou činnost, kterou nad rámec svého hlavního řemesla řezníci provozovali. Byla to služba poštovně-poselská. Do doby, než doručování zásilek převzal nastalo erár (se vším, tedy i se zřizováním poštovních stanic a zaváděním pravidelných jízd poštovních kočárů – tzv. dilligencí), zajišťovali přepravu dopisů a balíčků za smluvený poplatek zejména řezníci. Mnohé řeznické cechy měly tuto výsadu ve svém řádu a pokud jejich poselskou činnost využívali nejen řemeslníci, ale i měšťané – a dle četných historických záznamů i příslušníci šlechty – , zcela jistě bylo v tomto směru na řezníky spolehnutí.

Polenští občané a návštěvníci města se s řemeslem řezníků a jeho atributy mohou seznámit v expozici řemesel v Městském muzeu Polná.

Po „Vítězném únoru“ roku 1948 byly postupně likvidovány všechny řeznické a uzenářské živnosti a od 1. ledna 1950 nahrazovány národním podnikem Masna. Prodejna Masny byla umístěna do prostor již bývalých řeznictví U Kubíčků a U Vítků. Uzenářské výrobky byly mimo Masnu prodávány v obchodech s potravinářským zbožím státních, případně družstevních organizací. Několik let po roce 1950 byla v provozu prodejna uzenářských výrobků v domě řezníka Sedláka ve Varhánkově ulici.

Výroba masných výrobků byla posléze soustředěna do velkých provozoven, jako byl Jihomoravský průmysl masný, národní podnik, s výrobkami např. v Kostelci u Jihlavy, ve Studené nebo v Krahulčí či Hodicích u Telče. Od roku 1951 byly stanoveny pro celou republiku závazné technicko-hospodářské normy pro výrobu uzenářských potravin – jednotná receptura. Stejného špekáčka či plátek tlačenky jste si mohli koupit v Polné jako v Praze, Opavě či na druhém konci republiky v Aši, a to za stejnou SMC – státní maloobchodní cenu.

Po procházce historií řeznického řemesla nahlédneme ještě na několik údajů o tom, kolik masa jsme jako občané České republiky ročně snědli a jíme v současnosti. Války v minulém století, jak je výše uvedeno, spotřebě masa nepřály a na nedostatek masa si občané stěžovali po druhé světové válce do šedesátých let minulého století. Mnozí si dodnes pamatují známé ujišťování prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta ČSR a později ČSSR

Antonína Novotného po májovém průvodu na pražské Letné výrokem „...maso bude vbrzku, soudružky“.

Jedna z četných dobových reklam na maso a uzeniny

Dejme slovo zajímavým, konkrétním údajům Českého statistického úřadu o vývoji roční spotřeby masa na obyvatele v kilogramech v České republice za několik vybraných let od první republiky do současnosti. Údaje jsou v pořadí: rok/spotřeba masa v kg na obyvatele: 1936/38,1; 1950/48,6; 1960/61; 1965/66,2; 1970/77,3; 1980/90,3; 1990/96,5; 1995/82; 2000/79,4; 2008/80,4. Uvedené údaje jsou v hodnotě masa s kostí a spotřeba v kg zahrnuje maso vepřové, hovězí, telecí, skopové, kozí, koňské, drůbež, zvěřinu, králíky. Zahrnuje i podmíněně požitelné maso (nuceny

výsek). Vepřové maso se na spotřebě podílí zhruba polovinou. Od roku 1989, kdy každý obyvatel spotřeboval 97,4 kg masa za rok, spotřeba znamená pokles. Proč? Zeptejme se občanů. Fronty na maso tvořící se v brzkých ranních hodinách v parku před Masnou patří již našťěstí minulosti.

V současné době uspokojí potřeby obyvatel města a okolí masnými výrobky dvě „klasická“ řeznictví – v domě čp. 30 U Kubíčků a v Třebízského ulici, v domě čp. 53 U Hladíků (obě provozuje firma řezníka Karla Prchala – s jatkami a výrobnou masa v Dobroníně). Pestrý výběr uzenářských výrobků, ale i balené navážené maso nabízí tři místní samoobsluhy s potravinářským zbožím... Speciality od místních uzenářů, na kterých si pochutnávali prarodiče dnešních současníků, patří téměř minulosti. Výrobu uzeného bůčku, klobás i masa udržuje jen řezník Jaroslav Neubauer na dolním Zápeklí.

Prameny a literatura:

Polná 1242–1992, Polná 1992

Pojmon, František: *Polná, popis dějepisný, místopisný a statistický*, Hradec Králové 1897

Statistické ročenky Českého statistického úřadu

Výstava Národního zemědělského muzea v Praze „Pod korouhví stříbrného lva“

Petr Vašíček

Polenská deklarace z roku 1999

100 let po tzv. Hilsnerově aféře, která de facto nebyla *jeho* aférou, nýbrž skandál “majoritní” společnosti, jak by se řeklo v novomluvě, proběhly na jaře roku 1999 v Polné dvě samostatné výstavy věnované hlavnímu excesu českého a rakouského antisemitismu. Pozdější pražská expozice na tyto výstavy navazovala a čerpala z nich; nyní je jako stálá expozice umístěna v Regionálním židovském muzeu v Polné – v synagoze. Bohužel, téměř neznámá zůstala širší veřejnosti tzv. Polenská deklarace

z 19. listopadu 1999, která, dle mého soudu, mohla být s patřičným komentářem přesvědčivým epilogem expozice.

V deklaraci schválené jednomyslně na schůzi rady města se polenští radní za všechna bezpraví vůči Židům během Hilsneriády v letech 1899 a 1900, za nevhodné protizidovské projevy svých předchůdců v úřadě omlouvají. Iniciátorem textu, předloženého Radě města Polná, byl polenský publicista Jan Prchal a jeho kolegové z Klubu Za historickou Polnou. Text je v evropském i celosvětovém kontextu ojedinělý a budiž tu tedy znovu předložen. Určitě by jen prospělo, kdyby našel cestu do učebnic všech škol.

Prohlášení Městské rady Polná
schválené na jejím 24. zasedání
konaném dne 10. listopadu 1999

Před nadcházející konferencí „Hilsnerova aféra a česká společnost 1899 – 1999“, konanou ve dnech 24. - 26. 11. 1999 v Praze, se Městská rada v Polné rozhodla vyjádřit politování nad jednáním tehdejších autorit a představitelů města Polná v Hilsnerově aféře. Městská rada tehdejší přístupy považuje za memento, a to i v současné době, která mnohdy nemá k podobným projevům příliš moc daleko.

Josef Mlynář
zástupce starosty

Jindřich Skočdopole
starosta Města Polná

Text, schválený městským zastupitelstvem v Polné

Dovoluji si v této souvislosti připomenout, že např. rakouská místa dosud nenašla adekvátní slova na téma spoluúčast na

genocidě Židů. Ale ani Berlín, který dnes žije z převážné části turismem "Po stopách Třetí říše", se dodnes prostřednictvím svých primátorů neomluvil za to, že exterminace evropského židovství byla připravována, organizována a dirigována odsud.

Polenská deklarace byla otištěna v aparátu příloh sborníku konference historiků Karlovy univerzity a Židovského muzea v Praze, který byl vydán pod názvem *Hilsnerova aféra a česká společnost* v lednu roku 2000. Text polenské deklarace byl od roku 2000 citován obsahově v řadě (převážně) nečeských studií, článků a historických prací. Naposledy se tak stalo v New Yorku v červenci 2010. Sborník konference byl absolutní bestseller, je dávno rozebrán a selskému rozumu zůstává nepochopitelné, proč i ekonomicky úspěšný titul nevydalo Židovské muzeum v Praze znovu.

Asi rok po deklaraci se ve stejné věci tzv. *Masarykovským memorandem* obrátili milánský právník Prof. Dr. Mario Umberto Morini a Dr. Petr Vašíček na českého a rakouského prezidenta. Navrhovali společný symbolický pietní akt pro Leopolda Hilsnera jako oběti českého a rakouského antisemitismu. Ani Václav Havel ani Thomas Klestil neodpověděli (zřejmě byl pro ně Hilsner "too low"). O to větší echo měla idea například u italského či francouzského prezidenta, u mluvčího knessethu A. Burga či u nositele Nobelovy cena za mír Elieho Wiesela a u řady dalších ve světě známých intelektuálů. Text byl zveřejněn mj. také Společností pro vědu a umění (USA), www.svu2000.org

Prof. Dr. M. U. Morini neuspěl u Václava Havla ani návrhem, aby v Praze byl uctěn sochou významný český filozof prof. Jan Patočka (nejlépe na Pražském hradě vedle sochy T. G. Masaryka). Patočka totiž krom jiných zásluh v době husákovského temna bádal mj. v tehdy nedostupném Masarykově archivu v Invalidovně a napsal dosud neo-tištěný důležitý spis o Leopoldu Hilsnerovi. Chartisté a zvláště Havel se autoritou profe-

sora Patočky po listopadu 89 běžně zaštiľovali. Na viditelné uctění to ovšem nestačilo, velký italský odborník na mezinárodní právo a znalec díla spisovatele Bohumila Hrabala Morini neobdržel ani odpověď.

Další velká osobnost, která si plně uvědomovala význam a dopad Hilsneriády, byl již zemřelý filozof profesor Milan Machovec. Na zmíněné pražské konferenci historiků v listopadu 1999 zvláště děkoval za celoživotní práci v justičním případě Hilsnerově Dr. Bohumilu Černému a Janu Prchalovi. Vyjádřil se o významu Hilsnerovy aféry pro české dějiny a dějiny vůbec.

Uvedený **velký čin malého města Polná** plně kontrastuje například s postojem reprezentantů Vídně a Berlína. Zatímco vídeňský primátor zamítl účast svého města na renovování Hilsnerova hrobu, tak tzv. culpa omissionis berlínských *Regierende Bürgermeister* demaskuje skutečnou hodnotu různých výstav, památníků a vzpomínkových akcí týkající se Židů a jejich kalvárií v německém hlavním městě.

Autor článku je Dr. med. univ. [Wien] - napsáno v Berlíně 1. 8. 2010

Milan Šup

K šedesátinám Jana Prchala

Významné životní jubileum prožívá v letošním roce Jan Prchal, vydavatel kulturně-historického a vlastivědného sborníku *Polensko*, jehož stránky jste právě otevřeli. Stál u jeho znovuzrození, když v roce 1995 navrhl členům Klubu Za historickou Polnou pokračovat v jeho vydávání z let 1938 až do roku 1941 Spolkem polenského muzea, kdy bylo protektorátními úřady zastaveno. První číslo obnoveného *POLENSKA* vyšlo počátkem roku 1996, jako navazující ročník č. V., před patnácti lety. Prognóza pesimistů na krátkou životnost tohoto periodika

se, zejména jeho nemalou zásluhou, nenaplnila. Během času se mu podařilo získat a vytvořit široký okruh spolupracovníků a autorů se zájmem o historii města Polná a polenského regionu. Od prvního obnoveného vydání sborník rediguje a od roku 2001 vychází v jeho nakladatelství Linda. Po dlouhých šedesáti letech pauzy i za vlastního autorského příspěvní navázal úspěšně jako materský badatel na vzdělané regionální předválečné badatele, kterými byli kantor a později ředitel polenského muzea Břetislav Rérych a obvodní lékař MUDr. Karel Turecký – první redaktor sborníku Polensko.

Letošní jubilant, pro nás – jeho spolupracovníky a přátele – Jenda či Honza Prchal, věren polenské tradici se od mládí podílí na veřejném a kulturním životě města. Výčet jeho četných aktivit na těchto stránkách by pro obyvatele města bylo "nošením dříví do lesa". Podle známého rčení, že "doma není nikdo prorokem" je povinností připomenout jeho ohromnou píli při dlouholetém a soustavném studiu historie Polné a regionu, kterou se vypracoval na uznávaného znalce místní historie a vlastivědného badatele na Polensku.

Obdivuhodná je jeho bohatá publikační činnost nejen v regionálním, ale i celostátním tisku. Stejně tak vydavatelská činnost za jeho autorského příspěvní. O úspěšném desetiletí fungování jeho nakladatelství Linda, s orientací na regionální historii a vlastivědnou literaturu, bylo pojednáno v POLENSKU č. 2/2008. Připomeňme z nich alespoň téměř kronikářsky zpracované obsáhlé publikace z pera vydavatele Jana Prchala *Polná v 19. století*, vydaná v roce 2005 a *Polná ve 20. století*, vydaná v roce 2006 pro Město Polná za finanční podpory Fondu Vysočiny. S mnohaletou, mravenčím prací, lepší výraz snad ani pro jím uspořádanou a počítačově zpracovanou Bibliografii Polenska, není. Obsahuje soupis publikací, článků, studií a výpisů kapitol z knih se zaměřením na Polnou a okolí města, tématicky rozříděných do 13 kapitol. Badatelé a zájemci o

historii Polné a regionu mohou na některé z 90 stránek získat potřebné informace o všem co bylo o městě napsáno nebo jen zmíněno. Publikace obsahuje více než neuvěřitelných 2600 odvolávek a jen v části věnování Hilsneriádě, která Polnou "proslavila", nalezne na 300 odvolávek na příslušnou publikaci nebo článek. Se jménem jubilanta Jana Prchala se setkáme, do doby vydání publikace v roce 2003, jako autora příspěvků do místního, regionálního či celostátního tisku u 150 odvolávek. Soupis pořízený za další roky je zatím uložen pro zájemce v databázi jeho počítače.

V roce 2002 vydal Biografický slovník Polenska – významní rodáci a obyvatelé regionu, navazující po sedmdesáti letech na publikaci ředitele polenského muzea Břetislava Rérycha Rodáci a obyvatelé města polné, vydanou v roce 1936 Městskou spořitelnou v Polné. Krédem autora Jana Prchala při podstatném doplnění publikace bylo, že "významným člověkem nemusí být jen ten, kdo ve svém konání dosáhl mimořádných výsledků, ale i třena zachránce lidského života nebo obecní metař". V publikaci najde čtenář více než 300 jmen občanů, které pro jejich vztah k Polné a regionu autora zaujali.

Ve výčtu jeho publikaci s jejich stručnou charakteristikou bychom mohli pokračovat nad rozsah tohoto příspěvku určeného jubilantovi.

Připomeňme ještě jeho významnou iniciativu z nedávné doby. V roce 2009 se spolu s přáteli z Klubu Za historickou Polnou – Františkem Machem a Filipem Plašilem – významně podílel na založení a vzniku internetových stránek klubu: www.kzhp.cz

Webové stránky, kam mj. do souboru Fotogalerie vybral, vyretušoval, připravil a vložil více jak 2000 z větší části historických snímků a obrazových příloh, našly značnou odezvu a do současnosti je navštívilo zájemců. Ve štedrovečerním podvečeru jsem si s vnukem – studentem gamnázia – prohlížel stránky rodné Polné a ukazoval mu místa, kde jsem prožil

dětství. Nebyl jsem ten den sám; byl jsem v tom čase již dvacátým účastníkem, zřejmě i jiných rodáků vzpomínajících na zasněženou vánoční Polnou. Jako "agitátor" uvedených internetových stránek se následně setkávám s kladnou odezvou přátel a jejich obdivem historických památek a přírody v okolí města. Další to záslužný čin jubilanta.

Publikace o historii města a polenského regionu z vydavatelství Linda Polná nacházejí své místo ve vědeckých a celostátních knihovnách, slouží badatelským účelům, studentům i zájemcům o regionální historii. Své pevné místo mají v knihovnách polenských rodáků k oživení vzpomínek na čas prožitý v jejich Polné. Osobností, kterou Polná v dobrém smyslu slova poznamenala, je spisovatel Bohumil Hrabal. Také jeho jsme s Honzou pro Polnou "objevili", když jsme se snažili jejím obyvatelům jeho působení ve městě v různých publikacích i na stránkách sborníku POLENSKO připomenout. Každoroční "Hrabalova ostře sledovaná Polná" je toho důkazem.

Mnohá místa v naší zemi, s více či méně bohatou historií, mohou Polné Honzu Prchala za jím soustavně vysílané signály o jeho městě do okolního světa, jen tiše závidět.

Zdravím Jene, s tradičním to pozdravem v naší dlouholeté korespondenci, se dnes pokorně stavím společně s manželkou do řady gratulantů k Tvému krásnému životnímu jubileu s přáním dobrého zdraví a pohody k dalšímu konání pro město Tvého srdce – Polnou. Děkuji Ti za, pro mne příjemných, dvacet let našeho setkávání, debat o Polné a zejména možnost realizovat se ve svém kmetském věku na stránkách Tebou vydávaných publikací. Jako obvykle, dnes ovšem se slavnostním, TOŽ SE MĚJ!

Jan KRÁTKÝ: *Kluk z polenského zámku na hranicích vlasti* (recenze)

Paměti a deníky patří k oblíbeným literárním útvarům, zároveň však jsou i velice významným, i když specifickým historickým pramenem. Vždy jsou hlavně projekcí tvůrce a autorská stylizace je tak jejich nedílnou součástí. Nikdy nejsou objektivní, a to ani tehdy, když se autor o objektivitu skutečně poctivě snaží. Důležitou roli hraje, kdo a proč vzpomínkový text sepsal: jiné jsou paměti spisovatelů, jiné herců, vědců, politiků nebo techniků, přičemž psaní pamětí a deníků se nevěnovali jen lidé vzdělaní či vysoce postavení, intelektuálové, politici či vědci, ale i obyčejní lidé píšící své texty mnohdy neumělým, kostrbatým, neučesaným jazykem. Právě vzpomínky těchto „bezvýznamných“ lidí jsou pro poznání života našich předchůdců leckdy důležitější než vzpomínky lidí s vyšším vzděláním nebo z vyšších společenských vrstev. Tam, kde umělec či intelektuál popisuje stav své duše a své pocity, kde politik líčí úmorná politická jednání mající jen málo společného s reálným životem, jsou tito lidé naopak velmi konkrétní. „Velká“ historie v jejich podání ve většině případů zcela jednoznačně ustupuje historii „malé“, tedy přímým a osobním prožitkům a zkušenostem autora vzpomínek. Bez oné „velké“ historie to však přeci jen nejde, ta si, v podobě válek, politických a ekonomických zvrátů aj., nakonec najde cestu, jak zasáhnout do života každého, byť sebenepatrnějšího jedince.

Jedním z takových svědectví je i práce bývalého příslušníka Pohraniční stráže Jana Krátkého. Zatímco výpovědi lidí postižených komunistickým režimem máme již k dispozici relativně dost (jiná věc ovšem je, kdo je dnes ochoten jim naslouchat), svědectví příslušníků represivních složek komunistického režimu je

oproti tomu – pochopitelně – nedostatek. Každé takové svědectví je třeba přivítat, již proto, že dotyčná osoba v něm prezentuje své postoje a názory – mnohdy zcela odlišně od názorů našich – na nedávnou historii. S těmito názory nemusíme souhlasit, zcela jistě bychom je však měli brát v úvahu, a to nejen jako svědectví o jednom období našich moderních dějin, ale také jako výpověď o tom, že éru, kterou dnes celkem jednoznačně chápeme jako dobu úpadku a temna, můžou někteří naši spoluobčané, a přiznejme si, není jich málo, naopak vnímat jako dobu radostného mládí, dobu, kdy o něco usilovali, něco společně budovali a něčemu také společně věřili. Vojenská kariéra polenského rodáka Jana Krátkého, nar. 1929, byla, až na krátkodobé výjimky, spojena s jižními Čechami, kam v roce 1950 nastoupil jako voják základní vojenské služby do výcvikového střediska PS ve Vyšším Brodě. Po přijímači byl v roce 1951 odvelen k pohraniční rotě v Cetvinách jako zástupce velitele pro věci politic-ké neboli tzv. politruk. V roce 1952 se stal vojákem z povolání a po absolvování bezmála roční školy v Kolodějích u Prahy, kde krátce působil i jako instruktor, se na vlastní žádost vrátil zpátky do služby na zelené hranici. Ve funkcích zástupce a později i velitele roty působil u pohraničních rot PS v Cetvinách a od roku 1958 na Krabonoši na Vitorazsku. Šedesátá léta však pro něho byla, stejně jako pro velkou část jeho vrstevníků, dobou postupného vystřízlivění. Jeho působení u PS vyvrcholilo v roce 1968 návrhem na zrušení funkce politických zástupců, což je na bývalého politruka pozoruhodný vývoj. V roce 1971 byl za svoji činnost v době pražského jara a za svůj postoj k okupaci vyloučen z KSČ a propuštěn ze služebního poměru u PS.

Jan Krátký přišel na hranice v době, která byla pro budoucí podobu a charakter Pohraniční stráže zcela zásadní, protože se s konečnou platností přecházelo z policejního na vojenský způsob ostrahy státní hranice. Ve vzpomínkách přibližuje svůj život od

nástupu vojenské služby, zajímavé je i jeho líčení pobytu na škole pro zástupce velitele pro věci politické v Kolodějích a charakteristika instruktorů a funkcionářů Pohraniční stráže. O mnoha z nich nepíše příliš lichotivě a označuje je za lidi neschopné a málo inteligentní. Za zmínku také stojí, že přes úsek, který měla na starosti jeho rota, byl do Československa dopraven unesený Bohumil Laušman. Krátký byl podle svých slov svědkem jeho „návratu“ do Československa. Případů, kdy agenti československých tajných služeb přecházeli na druhou stranu, líčí Krátký více, stejně tak jako přechody agentů-chodců do a z Československa a pokusy lidí uprchnout před komunistickým režimem na Západ. Velice negativně a jednoznačně odmítavě se vyslovuje o existenci drátěných plotů pod vysokým napětím a o minových polích rozmístěných v některých pohraničních úsecích.

Tato, podle něho nesmyslná a krutá, opatření zbytečně stála život mnoha lidí. Ve své knize uvádí několik konkrétních případů. Zajímavé také je, že v průběhu své služby Krátký podle všeho ztrácel víru ve smysl vojenské ostrahy státní hranice. V pasážích věnovaných šedesátým letům doslova píše, že byla v tomto rozsahu zbytečná, když přes hranice chodili jen kriminálníci, popletená a naivní mládež, dobrodruzi a občané NDR. Postupem času dospěl k přesvědčení, že stávající způsob střežení hranice je překonaný a bude nutné jej revidovat. Není ovšem jisté, nakolik se ve všech případech skutečně jedná o jeho dobové názory a nakolik se do nich promítá pozdější vývoj. Kniha je plná historek, někdy dost bizarních, ze života pohraničí padesátých a šedesátých let minulého století, kde v té době žila pestrá směsice obyvatelstva, složená ze zbytků neod-sunutých Němců, novousedlíků přicházejících z různých koutů bývalého Československa i ze zahraničí (SSSR, Rumunsko). Vypovídají o způsobu, jakým se tito lidé dokázali, nebo naopak nedokázali sžít s novými podmínkami. Poutavý je popis poměrů na Vitorazsku, které bylo v

době druhé světové války součástí Třetí říše a kde mnoho místních sloužilo za války u wehrmachtu. Zajímavé je Krátkého líčení událostí roku 1968, tak jak je prožívali příslušníci českobudějovické brigády PS. Po srpnové okupaci Krátký pomáhal, alespoň to tvrdí, několika lidem přes hranice. Jmenuje především tehdejšího předsedu K 231 Brodského, na kterého však nevzpomíná v dobrém. Brodský se měl údajně později v Rakousku zmínit, že mu přes hranice pomáhal velitel roty Krabonoš, což pak bylo mimo jiné jedním z důvodů vyloučení Krátkého z KSČ a jeho vyhazovu od PS. Ke své minulosti zaujímá Krátký značně rozpolcený postoj. V jeho líčení zaznívá neskrývaný tón hrdosti na příslušnost k pohraničnickům, kteří byli vždy považováni za elitu československých ozbrojených a bezpečnostních sil. Připomíná své úspěchy ve službě; například píše, jak se mu po příchodu na Krabonoš podařilo přeměnit údajně jednu z nejhorších rot českobudějovické brigády s otřesným personálním obsazením ve vzornou rotu. Služba na hranici je pro něho směsí nostalgie a romantiky, jako vášnivý nimrod a rybář opěvuje krásnou, nedotčenou přírodu Novohradských hor a povodí Lužnice.

Na druhé straně píše o svých pochybách, o tom, že on a ostatní příslušníci PS nesloužili dobré věci a že stáli na nesprávné straně. Vinu za to však nepřisuzuje režimu či komunistické ideologii, nýbrž době. To, že dobu dělají i lidé a že on sám v pozici politického pracovníka a velitele roty Pohraniční stráže patřil k těm, kteří se jako příslušníci stranického a represivního aparátu aktivně podíleli na její podobě a určovali její charakter, si zase až tolik nepřipouští. Služba u PS byla nepochybně těžká a náročná a ti, kdo ji absolvovali, byli vystaveni značnému fyzickému a psychickému tlaku, to však nic nemění na zruďné podstatě tohoto nesmyslného systému, který ze státu udělal obrovskou věznici, hranice obehnal plotem napuštěným elektrickým proudem a nechal je hlídat po zuby ozbrojenými vojáky, aby odtud nikdo ne-

mohl utéct. Můžeme s klidem říct, že tito muži v žádném případě nesloužili dobré věci.

Přes všechny uvedené výhrady je nutné si vážit toho, že Jan Krátký chtěl a také dokázal projít určitou sebereflexí. Vývoj, který prodělal, je skutečně obdivuhodný a jeho snaha vyrovnat se s minulostí je sympatická. Velká část jeho vrstevníků a bývalých kolegů něčeho takového schopna nebyla. Lze mu samozřejmě vyčítat, že zůstal stát jakoby na půl cesty, otázkou ovšem je, zda po něm vůbec můžeme chtít víc a jestli je vůbec možné, aby škrtl několik desítek let svého života. Ať již se to někomu líbí, nebo ne, pravdou zůstává, že službě na hranicích obětoval skutečně nejlepší léta svého života, a přes všechny výhrady, které ke svému povolání měl, se v něm se vší pravděpodobností cítil spokojen. Další věcí je, že nebyl sám, takových lidí, kteří sloužili systému jako on, byli statisíce, což není jejich obhajoba, ale konstatování. Pro poznání struktury a povahy komunistického režimu, toho, jaký byl, na jakém základě spočíval a jak vlastně fungovala komunistická společnost, je však bližší poznání této velmi početné skupiny „obyčejných“ občanů zásadní.

Jan Krátký podal zajímavé svědectví o své službě u bývalé železné opony a umožnil nám nahlédnout do zákulisí jedné z represivních složek tvořících oporu komunistického režimu. Každému zájemci o novodobou historii a dějiny Pohraniční stráže jeho knihu doporučuji.

Se svolením autora převzato z časopisu *Paměť a dějiny* č. 4/2008

(Čtenáře sborníku Polensko upozorňujeme, že kniha Jana Krátkého je v omezeném počtu výtisků dosud na pultech knihkupectví Linda Polná.)

Jan Krátký v uniformě plukovníka v záloze v roce 2007 – archiv KZHP